

מנהגי יום זיכרון על נפטר לאחר חמישים שנה

מבוא

המקור לצמצום שנות מנהגי הזיכרון
הנימוקים לקביעת חמישים שנה
התנגדות להפסקת מנהגי יום זיכרון
הצעה חדשה להתפתחות מנהג קיצור שנות הזיכרון
סיכום

מבוא

את יום הזיכרון, יום השנה לפטירה (ובכינוי האשכנזי המקובל: יארצייט), נוהגים לציין בני הנפטר (ולעיתים קרובי משפחה אחרים) באמירת קדיש¹, הדלקת נר נשמה, תענית, השתטחות על הקבר ועוד. במאמר זה ברצוני לבחון את ההנהגה הנהוגה בקרב חלק מהציבור שאחרי חמישים שנה מהפטירה כבר אין נוהגים את מנהגי יום הזיכרון.

הרמ"א בשולחן ערוך יו"ד סי' שעו סע' ד כותב:

ונמצא במדרשות לומר קדיש על אב, על כן נהגו לומר על אב ואם קדיש בתרא י"ב חודש, וכן נהגו להפטיר בנביא, ולהתפלל ערבית במוצאי שבתות שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנם, וכשהבן מתפלל ומקדש ברבים פודה אביו ואמו מן הגיהנם... ונהגו שאם מגיע לאדם יום שמת בו אביו ואמו שאומרים עליהם קדיש יתום **לעולם**, ומי שידוע להתפלל כל התפילה מתפלל...

מכך שכתב "לעולם" משמע לכאורה שאין קצבה לכך, והבן אומר קדיש אחר הוריו כל ימי חייו, כפי שהבינו פוסקים רבים כדלהלן. ברם כאן מקום אתנו להעיר כי את המילה "לעולם" במשפט הזה נראה שלקח הרמ"א מהגהת רבנו פרץ לספר תשב"ץ קטן². בדברי התשב"ץ כתוב:

ומתענה בכל שנה יום שמת בו אביו ואמו. ואומר קדיש לאמו בחיי אביו. אבל מהר"ם ז"ל אומר שאין אומרים קדיש לאם בחיי אביו, אע"פ שאמו עשאה לו צוואה לומר לה קדיש, אם אביו מקפיד, כי כבוד האב קודם לכבוד האם.

1 על התפתחות הקדיש בסדר התפילה בכלל ועל אמירתו לעילוי נשמת נפטר בפרט ראו: "מ תא- שמע, "קצת ענייני קדיש-יתום ומנהגיו", תרביץ נג (תשמ"ד), עמ' 559-568; א' קלרמן, "קדמוניות הקדיש", שאנן יח (תשע"ג), עמ' 129-150.

2 סימן תכה. בכתבי היד הוא סימן תכו - ראו מהדורת ירושלים תשע"א, עמ' רמא-רמב.

על כך מעיר רבנו פרץ:

ומיהו נהגו העולם לומר לעולם קדיש אפילו בחיי האב.

דברים אלו הובאו בבית יוסף בסימן תג ד"ה כתוב בתשב"ץ, והרמ"א בדרכי משה הארוך בסימן שעו סעיף קטן י ובקצר בסעיף קטן ט ציטט את הדברים מהבית יוסף. משפט זה הוא לכאורה המקור לדברי הרמ"א בהגהות השולחן ערוך. אבל נראה שהמילה "לעולם" במקור אינה במשמעות זמן - לתמיד, אלא במשמעות של 'בכל מקרה', גם כאשר אחד ההורים בחיים. כך זה בדברי רבנו פרץ, בבית יוסף ובדרכי משה. בדברי הרמ"א בשולחן ערוך המשפט אינו כתוב בהקשר המקורי של הדין - מקרה שאחד ההורים בחיים, ולכן משתמע ממנו שאמירת הקדיש היא לעולם - לתמיד. קשה לדעת אם הרמ"א בכוונה הביא את המילה "לעולם" בהקשרה החדש, או שמא השתמש בה בשגרת הלשון של המשפט שאותו העתיק.

המקור לצמצום שנות מנהגי הזיכרון

בספר ילקוט יוסף כתב³:

יש אומרים שאדם צריך לשמור את כל מנהגי יום הפטירה עד חמישים שנה מהפטירה. ויש אומרים שגם לאחר מכן יש לשמור את מנהגי יום היארציט באמירת קדיש ועלייה לקבר וכו'...

ובספר נטעי גבריאל כתב⁴:

יש אומרים שיארציט נמשך רק עד חמישים שנה ולא יותר, אכן רבים חולקים עליו שיום יארציט אין לו גבול ולעולם נוהג יום יארציט, וכן עמא דבר⁵.

מניין לקוחה ההגבלה הזאת, ומדוע דווקא חמישים שנה?

במכתב שכתב ר' משולם ראטה⁶ ב"ב בשבט התרצ"א לר' יוסף שורף הוא כתב⁷:

הגיד לי איש אחד ששמע מהגאון הצדיק ר' העניך זצ"ל אבד"ק אלעסק (בע"ס לב שמח)⁸ כי יארציט צריכים לנהוג רק עד חמישים שנה, ובוודאי

3 ר"י יוסף, ילקוט יוסף - הלכות ביקור חולים ואבלות, ירושלים תשס"ד, עמ' תרלג, פרק מ סעיף לא.

4 ר"ג ציננער, נטעי גבריאל, הלכות אבלות, ב, ירושלים תשס"א, עמ' תקצב-תקצג, פרק עז סעיף כב.

5 וראו גם ר"ג גולדמן, מעולם ועד עולם, כפר אדומים תשס"ו, עמ' 208, פרק מ סעיף י.

6 אוקראינה-ישראל, תרל"ה-תשכ"ב (1875-1962).

7 ר"י שווארץ, הדרת קודש, חלק המכתבים עמ' 20.

8 ר' חנוך העניך מיינער (תק"ס-תרמ"ד, 1800-1884) ייסד את חסידות אלעסק (= אולסקו) שהייתה

קיבל כן מן חותנו ורבו הגה"ק ר' שלום מבעלז זצ"ל.

ברם בספר לב שמח החדש של ר' העניך מאלעסק שיצא ע"י בנו בשנת תשכ"ג, ובו הספר אור חדש עם הנהגות של המחבר, לאחר הבאת מכתבו של ר' משולם ראטה הביא המהדיר בהערה הסתייגות מן השמועה הזאת⁹:

כי זה דבר שא"א שיצא הדבר מפי רבינו, כי הוא זוכר היטב שרבינו היה לו יארציט על אביו ועל אמו והתפלל ונתן נרות וצדקה כמנהג העולם, ולפי החשבון היה יותר מחמשים שנה מפטירת אמו עד פטירתו... א"כ נראה מכל הל"ן מה שנדפס בספר הדרת קודש הוא **מגדל הפורח באויר** (ההדגשה במקור).

שמועה נוספת על צמצום שנות הזיכרון לחמישים שנה הובאה בספר מורא הורים וכבודם¹⁰:

והן הלוים בשעת הדפסת הספר ממש שמעתי מפי הגה"צ מו"ר רבי משה הלברשטם שליט"א דומ"ץ¹¹ שזקנו כ"ק אדמו"ר מצאנו בעל הדברי חיים זצוקלה"ה¹² לא היה מחזיק את יום היארציט של הוריו [לענין קדיש, עליה לקברם וכו'] לאחר יובל שנים מפטירתם, וטעמו שלאחר יובל שנים כבר נשמת הנפטר מגיעה למקומה. עכד"ק.

גם כאן השמועה נמסרת בעל פה וכהנהגה אישית. ר' חיים הלברשטם לא כתב כך בספריו אלא רק נהג כך, ומוסר השמועה נכדו ר' משה הלברשטם לא זכה לראות את סבו ר' חיים ולשמוע זאת מפיו באופן ישיר.

גם ר' חיים יצחק אייזיק יוסטמן מוורשה¹³ מזכיר את הענין בספרו חיי יצחק על התורה¹⁴:

שמעתי כי אחר חמישים שנה אין צריך עוד להתנהג את מנהג היארציט.

9 אז בגליציה (כיום באוקראינה). היה חתנו של מייסד שושלת בעלז ורב העיר בעלז ר' שלום רוקח (תקמ"א-תרט"ו, 1781-1855).

10 מהדורת ירושלים תשכ"ג, עמ' קכה, פרק טו אות חי.

11 רנ"ש יונה, מורא הורים וכבודם, ירושלים תשמ"ז, עמ' קצט.

12 ר' משה הלברשטם, גליציה-ישראל (תרצ"ב-תשס"ו, 1932-2006).

13 ר' חיים הלברשטם, גליציה (תקנ"ז-תרל"ו, 1797-1876), מייסד חסידות צאנז ומחבר הספרים דברי חיים.

14 פולין (תקצ"ג-תרע"א, 1833-1911).

15 רח"א יאסטמאן, חיי יצחק על התורה, ספר בראשית, ורשה תרע"ב, עמ' 159.

דברים דומים מביא ר' יהושע פולק¹⁵ בספרו חשבי מחשבות¹⁶:

ואני שואל ומסתפק גם בסתם בני אדם שהיו מוחזקים בחייהם בחזקת כשרות עכ"פ עד מתי יש להם צורך שהחיים יתפללו בעדם לטובת נשמתם, הכי נימא שלעולם צריכין לגמ"ח של החיים ובניהם, לעולם בהם תעבודו? והנה ביו"ד סי' שע"ו כתב הרמ"א ונהגו שיום שמת בו או"א אומרין עליהם קדיש לעולם, ובאו"ח סי' רפ"ד וסי' תרכ"א וביו"ד סי' רמ"ט לעניין הזכרת נשמות כתב סתם ולא הזכירו שהוא לעולם... ואיך סליק אדעתין לומר שאין לו גבול עולמית... אבל באמת גם להעלותו ממדור למדור צריך ג"כ שיהיה לו איזה שיעור וקצבה, כי הדעת מכרעת שבאיזה זמן מן הזמנים עכ"פ זוכה הנשמה כבר למעלה עליונה שאין על גביה עליה... ואינה צריכה עוד למתנת בשר ודם. ואילולא דברי הרמ"א היה אפשר לומר לענ"ד שהגבול הוא עד חמישים שנה ואחר זמן דחמשים שנה הגיעה כבר הנשמה למעלה עליונה במעלות קדושים וטהורים ואינה צריכה עוד לזכות החיים...

המחבר כותב כאן "היה אפשר לומר לענ"ד", ונראה מהלשון שזהו חידוש שלו ללא מקור. יש להעיר שבהקדמת בן המחבר לספר הוא מציין שהמחבר "הסתופף בצל קדוש עליון רבשכה"ג מוהרי"ד מבעלזא וצ"ל והגה"ק החשיבו". ר' יששכר דב רוקח מבעלזא¹⁷ היה האדמו"ר השלישי בשושלת בעלזא, נכדו של האדמו"ר הראשון שמשמו יצאה השמועה שציטט ר' משולם ראט.

הנימוקים לקביעת חמישים שנה

כפי שנוכחנו, חלק מהשמועות שנמסרו נאמרו כמילתא בלא טעמא. אולם בחלק מהחיבורים מצאנו טעמים שונים לכך שדווקא אחרי חמישים שנה פוסקים מלנהוג את מנהגי יום הזיכרון.

ר' משולם ראטה שם, לאחר שמביא את השמועה בעניין, מנמק בסוגריים את הנוהג על פי פרשנות המילה "לעולם" שבדברי הרמ"א:

ועיין רמב"ן פרשת משפטים בפסוק ועבדו לעולם, אחר שהביא דברי האבן עזרא שם, כתב וז"ל: והמשכיל יבין כי 'לעולם' כמשמעו, כי העובד עד היובל

15 חי בהונגריה בסוף המאה הי"ט ובתחילת המאה הכ', וכתב בשנת תש"א את ספרו חושבי מחשבות. אחיו היה ר' שמעון פולק, מחבר שו"ת שם משמעון.

16 תל אביב תשל"ה, עמ' עז-עח, אות לו.

17 תרי"ד-תרפ"ו, 1854-1926.

עובד כל ימי עולם. ולשון מכילתא, רבי אומר בוא וראה שאין עולם אלא חמישים שנה שנאמר 'ועבדו לעולם' עד היובל...¹⁸

ריח"א יוסטמן הנ"ל כותב בספרו חיי יצחק:

אפשר יש להביא סמך קצת לזה כי משפט רשעים בגהנם מפסח ועד עצרת שהם חמישים יום ע"פ חשבון יום לשנה. וכשנשלם חמישים שנה בפועל נתלבן ונתברר המת לגמרי ואין צריך למנהגי הארציטי.

ובספר חשבי מחשבות כתב שם:

כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה, דל מהם עשרים שאין עונשין בבי"ד של מעלה... ונשאר על הנשמה ליתן דין וחשבון על פעולת חמישים שנה. אמור מעתה כי חמישים שנה אחר מיתת אדם יש עליו דינא קשיא או רפיא עכ"פ כנגד חמישים שנה שהיה עלי ארץ בחיוב דין וחשבון על מעשיו, וצריך בהם לזכות החיים שיהיה לו כפרה ולהעלותו ממדרגה למדרגה. אבל במלאת החמישים שנה שנסתלקה הנשמה מזה העולם כבר נסתלקו מעליה הדינים לגמרי, משום דבודאי אין ראוי שיהיה שנות העינוי יותר משנות השלום והשלוה ועל דרך שמחנו כימות עיניתנו, ואז תעלה הנשמה כבר במעלה עליונה על כנפי השכינה למקומה ושרשה שהיתה נאצלת משם, ואינה צריכה יותר לזכות של החיים. ומה שנהוג עלמא לומר קדיש גם אחר חמישים שנה הוא רק משום כיבוד אב ואם בלבד (שאינן לה הפסק)... ויש לפרש עפ"י זה הכתוב דישיעה ס' ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ, דהכוונה דבחמישים שנה שנקרא לעולם כידוע עמך כולם צדיקים... והשתא דאתינא להכי אולי אפ"ל דמ"ש הרמ"א שאומרים עליהם קדיש לעולם אין הכוונה לעולמי עולמים אלא הכוונה גם כן על חמישים שנה שנקרא לעולם, אבל מאז והלאה אין לה צורך באמת שיתפללו עליה דכבר זכתה לעלות למקום שנחצבה משם. וזה שאמר ג"כ בשנת היובל תשובו איש אל אחוזתו, דבשנת החמישים תשוב הנשמה למקום אחוזתה בכנפי השכינה.

בניגוד להסברים הללו, ר' חיים אלעזר שפירא ממונקאץ¹⁹ שהתנגד להפסקת מנהגי הזיכרון אחר חמישים שנה משער שהרעיון הזה הובא מאומות העולם²⁰:

18 ר"י פצנובסקי בספר פרדס יוסף על התורה, שמות ב (בני ברק תשנ"ד) עמ' תלו-תלח, על הפסוק "ועבדו לעולם", מנה את כל המקומות בתלמוד הבבלי שנקט לשון "לעולם", "יש לשון לעולם המורה על תמיד ויש רק על זמן". דוגמה ל"לעולם" על זמן שהוא מביא: "לעולם היא ברשות האב עד שתיכנס לרשות הבעל" (כתובות מח, א).

19 תרל"א-תרצ"ז, 1871-1937.

20 שו"ת מנחת אלעזר, מונקאטש תרס"ב, עמ' ז, ליקוטי תשובות סימן לג.

מקור (טמא) יש לזה בחוקי העכו"ם לבתי קבריהם כי זכותם ימשך רק עד חמישים שנה בהרבה מדינות (והמקילים יותר באמונתם רק כ"ה שנה. ויש מחמירין ומכבדים אמונתם עד מאה שנה) ולא יותר. ואח"כ מזמן חמישים שנקבר האחרון שם רשאי ועושים מעשה לפנותם וזורקים עצמותם גם בבזיון ברשות כומריהם, כי השארת נפשם (הטמאה) הוא רק חמישים שנה, זהו המקובל אצלם וד"ל...

התנגדות להפסקת מנהגי יום זיכרון

חלק מהפוסקים שנשאלו על העניין לא הסכימו עם הפסקת מנהגי יום הזיכרון. כאמור לעיל, ר' חיים אלעזר שפירא התנגד לכך בחריפות:

על דבר מ"ש בשם צדיק אחד שלא יזכירו נשמות רק עד חמישים שנה, נשתוממתי על הדבר, כי תולים בוקי סריקי בקדושי עליון ז"ע, דברים שלא עלו על דעתם ולא שמעתן אוזן מעולם ואסור לאומרם, ומ"ש הרמב"ן בפרשת משפטים על הכתוב ועבדו לעולם, כוונתו באמת בפשיטות עומק הכוונה כנודע דרכו ז"ל, חמישים שנה הוא יובל עולם השלם והתיקון עולם הנשמות, ולא ח"ו כי עד חמישים שנה יופסק השארת הנפש. וממה נפשך, אם צדיקים היו למה צריך עוד לומר אחריהם קדיש אחר חמישים שנה כשהבן חי, ומעשים בכל יום וכו', אלא ודאי לצורך טובת עליות הנשמה גם כשאינו בגיהנם עוד, וכמ"ש האריז"ל, וא"כ גם הזכרת נשמות כן. ואם היו קלים ורשעים מי יודע אם כבר באו לגיהנם להתם חטאתם כן, ממה נפשך צריך להזכירם. אולם מקור (טמא) יש לזה בחוקי העכו"ם...

גם הבן איש חי²¹ נשאל על העניין, ומעניין לציין שהשאלה שהגיעה אליו הייתה אם להפסיק את מנהגי הזיכרון אחרי עשרים שנה. הוא השיב שאת יום הזיכרון יש לציין בכל ימי חיי הבן:

שאלה מעיר רגנון יע"א²². אחד יש לו עשרים שנה משנפטר, אם הבן צריך לעשות לו יאר צייט כנהוג בקדיש וצדקה והדלקת נר ולימוד למנוחתו. או אם די לו מה שעשה לו עד עשרים שנה.

תשובה. יום יארצייט אין לו גבול בשנים, ואפילו אם יחיה הבן מאה שנים אחר פטירת אביו או אמו צריך לעשות כל ימי חייו יום יארצייט

21 ר' יוסף חיים מבגדד (תקצ"ה-תרס"ט, 1835-1909), שו"ת רב פעלים, חלק ד, סוד ישרים, סימן יז.

22 היא העיר ינגון שבמיאנמר (= בורמה), שאליה היגרו יהודים מבבל במאות ה"ח-י"ט. הם המשיכו להפנות את שאלותיהם לחכמי בבל.

למנוחת אביו או אמו כנהוג בעניין קדיש ונר וצדקה ולימוד כפי יכולתו, מפני כי נפש האדם אעפ"י שנפטרה מהעולם הזה וניצולה מכל עונש ונכנסה לגן עדן אינה קונה שלימות העליות שלה בפעם אחת אלא עולה בהדרגות בזמנים חלוקים, ויש נשמה שאפילו עד אלף שנים לא תגיע לכל המעלות שלה הראויות אליה, ועולה במשך השנים עליה אחר עליה עד שתגיע לתכלית המעלה הראויה לה. וכבר מצינו שהעיד רבינו מהרח"ו ז"ל על רבינו האר"י ז"ל שהיה עושה יום יארצייט לאביו לומר קדיש בשביל עילוי לאביו אעפ"י שבאותו זמן שראהו מוהרח"ו ז"ל היה יותר משלושים שנה משנפטר אביו, כי אביו נפטר בהיותו קטן וכנזכר בעמק המלך, וידוע כי אביו של רבינו האר"י ז"ל היה צדיק וחסיד גדול ונגלה אליו אליהו הנביא זכור לטוב, ועל כל זה כל ימיו של רבינו האר"י ז"ל היה נוהג כמנהג של יום יארצייט בשביל אביו, והיינו טעמא בשביל העילוי שיתעלה מדרגה למדרגה. נמצא אין גבול לזה, אלא כל ימיו של הבן צריך לנהוג ביום יארצייט למנוחת אביו.

עניין מיוחד יש לנו בעדויות על ר' יעקב ישראל קנייבסקי (הסטיפלר)²³. תלמידו, ר"א הורביץ, מעיד עליו²⁴:

עוד אמר לי מו"ר (שליט"א) [זצוק"ל] שכעבור זמן בערך חמישים שנה הנפש בכלל מסתלקת מהגוף ואין כל תועלת בביקור על הקבר, רק לפעמים הקב"ה משאיר נפש של צדיק אחד גם יותר זמן מזה כדי שיהיה אל מי לפנות שיתפלל עליהם בעת צרה, או שהצדיק בעצמו רוצה להישאר. מ"מ לפנותם מקברם כעבור זמן יש קפיא, כי מ"מ איזה קשר נשאר לנפש עם הגוף ומקום הקבורה, אף שהעצמות כבר נתעכלו.

אבל כשמעיד על הנהגתו הוא כותב²⁵:

ראיתי שמו"ר (שליט"א) [זצוק"ל] אומר קדיש ומתפלל על הוריו אף לאחר חמישים שנה מפטירתם.

הסטיפלר השתמש ברעיון של ניתוק הנשמה משרידי הגוף אחרי חמישים שנה רק כדי לייתר את העלייה לקבר ביום הזיכרון, אולם בעניינים ההלכתיים יותר של האיסור לפנות קבר או אמירת קדיש ביארצייט הוא לא קיבל את הרעיון הזה.

23 תרנ"ט-תשמ"ה, 1899-1985.

24 ר"א הורביץ, ארחות רבנו בעל ה"קהלות יעקב", ד, בני ברק תשס"א, עמ' קלד, אבילות אות סט.

25 שם, עמ' ככו, אות לט.

הצעה חדשה להתפתחות מנהג קיצור שנות הזיכרון

אין צורך לומר שמנהג הפסקת הזיכרון לאחר חמישים שנה אינו נראה מבוסס על החל להישמע רק לפני כמאה שנה ורק במזרח אירופה, כשהוא מבוסס על שמועות ולא על ספרי הלכה מוכרים, והטעמים שנאמרו להצדקתו נראים מגששים באפילה. אילו הייתה מסורת מסודרת על כך שלאחר חמישים שנה אין צורך יותר בהזכרת הנשמה מסיבה כזו או אחרת סביר להניח שהיינו שומעים על כך בתקופה מוקדמת יותר ומפי גורמים מוסמכים. נראה אפוא שיש לחפש טעם אחר להתפתחות המנהג הזה, כשההסברים שהוזכרו ניסו להסביר אותו רק בדיעבד.

בספר הדרת קודש שהוזכר לעיל (ליקוטי דינים, אות פג, עמ' 28)²⁶ הובא דיון על מנהגי הזכרת נשמות במועדים, כאשר בקהילות שונות נהגו שהחזן הזכיר את נשמותיהם של כל הנפטרים מהקהילה. וכך הוא מתאר שם:

ובעיר נייטרא יצ"ו המנהג שבני החברא קדישא נעורים בליל שבועות והושענא רבה [אשר היא סגולה להינצל מחיבוט הקבר...] בבית הוועד שלהם הנקרא "הקדש" ... ובדבר הזכרת נשמות (היות כי רבים המה יותר מאלף) לכן אין מזכירים שם בעת תפילת מוסף בביהכנ"ס הגדולה רק עד חמישים שנה, ומאין יצא להם מנהג זה לא ידעתי. ואולי מתחילה לא קיבלו עליהן רק באופן הזה... אולם בהשכמה מזכירים כולם. וראה זה מצאתי בשו"ת לבושי מרדכי חאו"ח סימן צח שהביא: ושמעתי מצורבא דרבנן אשר בפרשבורג נוהגין לומר הזכרות בלשון 'על כל הנכתבים בפנקס הזה', ובלי ספק כי משום ריבוי ואריכות הזמן וטירחא דציבורא נשתנה לאחר זמן להנהיג כן. עכ"ד. אבל חקרתי בפרשבורג אצל הרב הגאון אב"ד שליט"א על הדברים, והשיב לי: פה ק"ק בביהכנ"ס הגדולה הש"ץ אינו מזכיר הנשמות כלל, רק כל יחיד ויחיד בפני עצמו, ובבית המדרש של ישיבתנו הרמה המנהג שש"ץ מזכיר בלחש כל הנשמות הנרשמים בפנקס בזה אחר זה, ואח"כ אומר מי שברך בקול רם. ולא אדע מנין לקח הצורבא מרבנן בלבושי מרדכי. עכ"ל. ושאלתי גם את מנהלי הכולל (שומרי החומות לעדת עסטון אונגארן) בעיה"ק ירושלים תובב"א להודיענו את מנהגם, והשיבו כי אצלם נחלקו שמות הנפטרים שנדפסו עלי לוח לכמה אנשים בשלושה בתי כנסיות שישנו להם, ובאופן זה יזכירו ויפקדו כולם יחד בכל ימי החגים והימים הנוראים, ואין למי שהוא לפקפק בדבר.

ראוי להביא את השאלה שנשאל בעל לבושי מרדכי בסימן הנ"ל²⁷:

26 חיברו ר' יוסף שווארץ, הונגריה (תרל"ה-תש"ד, 1875-1944). הספר עוסק במנהגי חברא קדישא.
27 רמ"ל וינקלער (הונגריה תר"ה-תרצ"ב, 1845-1932), שו"ת לבושי מרדכי, ברוקלין תשע"א, חלק א, עמ' קנב, חלק אורח חיים קמא, סימן צח. התשובה נכתבה בשנת תרס"ד לר' שמעון פולק, אחיו

בעה"ת, יום ב' פרשת חיי, תרס"ד לפ"ק פה מאד יצ"ו.
להרב הגאון מו"ה שמעון פאללאק נ"י אבד"ק בעלעניעש יצ"ו.
על דבר אשר נשאל כת"ר מאקרו"ט (=מראשי הקהילה [אלופים קצינים ראשים וטובים]) במה שנהגו בק"ק לעת מזכיר נשמות ביו"ט שאומרים אל מלא רחמים על כל פרט ופרט, וע"י כך ארוך היום וגודל טירדא דציבורא ועוד כמה קלקולים שנצמחו ע"י כך, אם ראוי לבטל זה ולהנהיג כמו שנוהגים בשאר ק"ק שמזכירים נשמות רק בפרטי שמות באל מלא רחמים, תפילה אחת.

כשהתחיל המנהג ונפטרי הקהילה היו מתי מעט היה זה בגדר הסביר לומר תפילה על כל נפטר, אולם עם השנים הם גילו שלערוך תפילת "אל מלא רחמים" לכל נפטר בנפרד הוא עניין של שעות רבות, ואין ספק שיש כאן טירחא דציבורא בתפילת יום טוב, "ועוד כמה קלקולים שנצמחו ע"י כך". בעיה דומה ראינו לעיל בספר הדרת קודש. הפתרונות שניתנו לה בשני המקורות הם:

- א. השואל בלבושי מרדכי מציע שיאמרו תפילת "אל מלא רחמים" אחת ובה יזכירו את שמות כל הנפטרים. אין ספק שפתרון זה יחסוך זמן רב, אולם עדיין כשמדובר על נפטרים רבים תהיה בעיה של טירחא דציבורא.
- ב. עדותו של בעל לבושי מרדכי בסוף תשובתו היא שבקהילת פרשבורג אומרים בלשון "על כל הנכתבים בפנקס זה", ואין מזכירים כלל את שמותיהם.
- ג. רבה של פרשבורג השיב לבעל הדרת קודש שבבית הכנסת הגדול של הקהילה אין עורכים הזכרת נשמות ציבורית אלא רק פרטית.
- ד. רבה של פרשבורג העיד שבבית המדרש אכן עורכים הזכרת נשמות ציבורית אבל היא נעשית ע"י הש"ץ בלחש. ההזכרה בלחש מקצרת את זמן הקראת שמות הנפטרים אבל עדיין מדובר בטירחה משמעותית.
- ה. בהדרת קודש מביא מנהג מירושלים לחלק את שמות הנפטרים בין בתי הכנסת של הקהילה כך שמצד אחד יוזכרו כולם, אולם מצד שני לא תהיה טירחה גדולה.
- ו. והפתרון הרלוונטי לנידון דידן שהוא מביא מהעיר "נייטרא"²⁸: להפסיק את הזכרת שמו של נפטר חמישים שנה אחר פטירתו.

יתכן לפי זה שהנוהג של הפסקת מנהגי יום הזיכרון אחרי חמישים שנה התחיל בהזכרת הנשמות בבית הכנסת ומהבעיה של טירחא דציבורא, שבגללה נהגו בקהילות

של בעל הספר חשבי מחשבות.

28 היא העיר ניטרה שבסלובקיה.

מסוימות להחיל 'התיישנות' על נפטרים אחרי מספר שנים. דא עקא, שהחלטה כזאת של גבאי קהילה או רבניה עשויה הייתה מן הסתם להיתקל בהתנגדות של קרובי הנפטרים, כי איך ייתכן לשכוח נשמה של נפטר ולא להזכירה לפני כיסא הכבוד? ואיך יקבעו מה נקראת 'התיישנות'? והרי הרמ"א כתב במפורש שאת הקדיש אומרים "לעולם"! ונראה שכדי להצדיק את הפסקת הזכרת הנשמות אחרי זמן ממושך נקבע המספר חמישים, שהרי את התיבה 'לעולם' ניתן לעקור מפשוטה כמו בפרשת עבד עברי (שמות כא, ו) ולפרש אותה במשמעות חמישים שנה. ועל פי זה התפתח הנוהג במקומות מסוימים להפסיק גם את שאר מנהגי הזיכרון אחרי חמישים שנה. ההסברים שניתנו לכך בדיעבד באו לחזק את הפסקת הזכרת הנשמות בציבור שגררה אחריה גם את הפסקת מנהגי הזיכרון של היחיד.

סיכום

הרצון לקצר את מעמד הזכרת הנשמות בבית הכנסת הוא שיצר את הרעיון של הפסקת הזיכרון אחרי חמישים שנה. מהזכרת הנשמות הציבורית הוא עבר לכל מנהגי הזיכרון של הפרט, אולם כאמור אין בסיס מוצק ומוקדם לרעיון זה. נראה שחכמת החיים של חכמי הקהילות, ורצונם לשמור על איזון נכון בין החיים לחיים, בין השרשת האמונה בהישארות הנפש לבין הצורך להתחשב במתפללי בית הכנסת, הם שיצרו את הנוהג הקיים במקומות מסוימים אך לא התפשט בישראל.

עניין גדול וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות אחרים שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל: כשהאדם קובע בלבו לאמר הלא ה' הוא האלוקים האמיתי, ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם ובכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוטה יתברך שמו, ומבטל בלבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא - כן יספיק הוא יתברך בידו שממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם, שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל.

מדברי רבי חיים מוולוז'ין ב'נפש החיים' שער ג פרק יב,
במלאת מאתיים שנה לפטירתו